

НАСЛЕБИВАЊЕ ЗЕМЉИШТА, ПРАВО НА СТИЦАЊЕ ЗНАЊА И СЛОБОДА СТУПАЊА У БРАК

Данас се интензивно трага за правним формулама које би што тачније и јасније појмовно исказале (и исказивале) све богатство, сложеност и суптилност изградње нових друштвених односа. Свака одредба нацрта правних аката о којима расправљамо покрива одређени сегмент друштвених односа, а сваки од тих сегмената може да привуче (и привлачи) пажњу како својом структуром и садржином тако и оним што може и треба да пружи сутра. Ја бих се задржао — наравно, укратко будићи да време које ми стоји на расположењу онемогућава иоле потпунију дијегезу — на три алинеје: ону која је посвећена земљишту, ону која говори о праву на стицање знања и ону чија је срж слобода одлучивања при заснивању законом уређене заједнице живота два лица супротних полова.

1. Члан 70. Нацрта устава СР Србије тиче се права својине на земљиште, с тим што би се, поред осталог, законом одредило у којим границама и под којим условима би земљорадници и неземљорадници имали право својине на пољопривредно земљиште и шуме и шумско земљиште односно ови други на пољопривредно земљиште. Овај пропис инволвира право наслеђивања на односним добрима. У члану 171. Нацрта устава СФР Југославије изречно се вели да је оно зајемчено. Истина, ту се говори о непокретностима, али је посве извесно да је реч и о земљишту.

Ако се непокретна добра посматрају са економске тачке гледишта, земљиште се налази *in medias res* (у средишту саме ствари). Отуда дискусија о наслеђивању ове врсте непокретности није на одмет, иако је општеприхваћено правило да се ова проблематика уређује посебним законом, па, дакле, и објашњава путем измене мисли приликом доношења тог закона.

У досадашњим уставним расправама било је речи и о томе да би наслеђивање пољопривредног земљишта ваљало тако уредити да оно припадне само ономе који га обрађује, јер би, вели се, то земљораднику било најсигурније јемство да ће егзистенција његова и његове породице бити трајно решена и да је то пут спречавања распарчавања сеоског поседа и заустављања миграције сеоског становништва.

Изгледа да је ова замисао прожета опсенарством. У сваком случају законодавац би, ако жели да се сачува од изненађења, морао да воли рачуна о низу околности. Не налазимо се у области и времену у којима је

допуштено учинити исту погрешку. Њу, међутим, није једноставно избећи све док бркамо узроке и последице и док се не научимо да је замена овде најмање упутна, а старо је и увек актуелно правило: ако поток слабо тече, није недостатак у кориту већ у извору.

Узроци недовољног извора несумњиво су и многобројни и разноврсни. Предуто би било набравати их, а о њиховој анализи да и не говорим. Мене, пак, занима следеће питање: да ли истодобно конкурисање наследника који су земљорадници и оних који то нису на наслеђивање пољопривредног земљишта улази у кумулус узрока неиздашности извора односно постојања назначене проблематике или не, и, у случају потврдног одговора, какав је његов учинак? Ваља одмах нагласити да би подробно излагање одговора на ово питање знатно превазилазило — како је то већ наглашено — време које је резервисано за једног дискусанта. Отуда ћу се ограничити на неколико елементарних напомена.

а) Не би било довољно разумно узети да општеприхваћена факта на којима је засновано законско наслеђивање треба брисати и супституирати их „личним“ радом, с обзиром да би такво размишљање било посве оскудно у запажању и респектовању околности чије превиђање није јевтино. Ту би се наметнуо читав ланац питања међу којима и ово: који, чији и кадашњи рад, и шта ако онај који тренутно обрађује земљиште исто отуђи или, користећи уставно право, промени занимање? Правичност би неретко била прогнана у свет карикатура. Ствар би, међутим, била много осетљивија, јер би настало сложено социјално бремене без којег се може. Такође би неуко било и истоветно третирање друштвене својине на фабрикама и својине појединца на земљишту. То је бар евидентно, али је још очигледније да има оних који ни то не уочавају.

б) Битно обележје парентеларно-линеарног система огледа се у подели наследника на наследне редове између којих влада принцип искључивости. Јединственост наслеђивања независно од врсте објеката из наслеђа, главно је правило савремених наследних права, па, дакле, и нашег права. Ако би земљу наслеђивали једино они који су способни да је обрађују и који ту способност реализују у време одласка оставиоца са позорнице живота, онда би то претпостављало постојање посебног наследноправног режима за пољопривредно земљиште. Консеквенција тога била би и ова: односно земљиште наслеђивали би и они из трећег наследног реда за које оставилац понекад — а то ће, вероватно, током времена бити све чешћи случај — и није знао да постоје, док би одређена оставиочева деца (малолетна или пунолетна а за привређивање неспособна, као и она која се баве другим занимањима) наслеђивала остала његова добра.

Овим се, дакако, проблематика из овог подручја само наговештава, јер ту постоји читав серија значајних питања. Постојећи систем није, разуме се, идеалан и ваља га усавршавати, али је бољи од свих који су до сада постојали. Далеко би нас, међутим, одвело разматрање шематизма постојећег система и тешкоћа које отуда долазе. Оне се, пак, могу ублажити или чак у целини избећи реализацијом слободе тестирања. Нарочити поседовни режим пољопривредног земљишта био би — то ваља подвући — у колизији са последњом наредбом воље којом се врши ра-

според имовине за случај смрти. Наравно, разборитост не допушта било какво робовање постојећим решењима и институцијама, али ни „иновацијама“ које би знатно заостајале за оним што замењују.

в) По важећим прописима неземљорадници могу имати у својини три хектара обрадивог пољопривредног земљишта. То је горња граница. Она ни најмање не зависи од основа стицања. Наслеђивањем се, према томе, може стећи та величина, али и мање од тога или чак ништа, у зависности од факта да ли наследник већ поседује пољопривредно земљиште или не и, ако поседује, колики је обим истог. Није, свакако, велики број оних који су се обогатили на бази својине на назначеној количини земљишта. Тиме се, наравно, не жели рећи да изузеци не заслужују пажњу, али на другом плану и на други начин.

г) Ако би неземљорадницима било ускраћено право наслеђивања земљишта, брзо би се показало колико је илузорно мислити да је пронађен кључ за решење проблема у чију сложеност нисмо проникли. Шта вреди солүција чије је дејство не само тренутно већ и поновљиво тек након низа деценија. У међувремену (од смрти оставиоца до смрти наследника) свако би могао правним пословима међу живима пренети земљиште на неземљорадника, а тиме и очекивања за случај смрти учинити по све обманљивим. Од тога у начелу спаса нема, изузев одузимања могућности овим лицима да стичу земљиште не само правним пословима *potis causa* већ и правним пословима *inter vivos*. Ово би, узгред буди речено, важило *mutatis mutandis* и у хипотези увођења регуле по којој би само један оставиоцев правоследбеник наслеђивао земљиште. Ту би посебно чвориште тешкоћа било садржано у проблематици отпремнине. Само они — ако је то упутно рећи — који су се специјално бавили овом установом знају какве и које би све невоље ту требало пребродити. Истина, могао би се донети и пропис по којем отпремнина не би постојала, али би се тек тада наишло на пукотину која се без опасности не би могла прескочити. Лако би, дакле, било понудити прошлост, али је мало теже дати солүцију за будућност. Време се, међутим, не враћа и не би било згорег да и то буде једна од поука.

д) Постоје читави крајеви у којима је наталитет веома низак, услед чега су све рећи случајеви постојања два или више санаследника. Поред тога, број оних који имају земље исто онолико колико је оставилац имао — а понекад и више будући да један део земље оних који су раније напустили село није прешао у друштвену својину — није занемарујући, па ипак не показују велико одушевење за настављање очевог или сопственог занимања. Штавише, данас има огроман број домаћинстава која у себи садрже семе непостојања поменуће конкуренције, па чак ни оне између самих земљорадника (такозвана старачка домаћинства). И не само то. Непрекидно присуство садашњих тенденција имало би за резултат изумирање доброг дела тих домаћинстава као економских јединица.

б) Одазак људи са села у град природни је продукт великог друштвеног преображаја чији смо учесници и никако не наследноправно уређење пољопривредног земљишта није у стању да га заустави. Искуство је ту више него поучно и у нас и у другим земљама међу којима има и оних у којима се поодавно пољопривредом бави мање од једне петине

становништва. Уз то, спречавање тока уситњавања индивидуалног поседа — а он је у извесном броју случајева већ атомизиран у мери која је тржишно ирационална — најмање је могућно правним прописом по којем би неземљорадници били искључени од наслеђивања пољопривредног земљишта, јер, поред осталог, обично постоје (и редовно ће још задуго постојати) земљорадници санаследници. Није мали број случајева у којима су и сада једино ови други оставиоциеве правоследбеници. Терапију би, свакако, ваљало тражити на другој страни.

е) Чак кад би индивидуални посед и имао величину која тренутно омогућује породици земљорадника одговарајући стандард, трајније постојаности тешко да би било пошто је овде све у сталном или бар повременим кретању. Ту је, између осталог, присутно и следеће: стално умножавање потреба тржишта и у погледу обима и у погледу састава, степен његовог организовања и адекватног функционисања, врста и квалитет земљишта, ниво и начин примене технике и научних достигнућа који омогућују постизавање високих и квалитетних приноса, политика цена, кредитна и пореска разборитост, поднебље, стручна способност и радност оних који земљу обрађују, облици и степен међусобне сарадње и удруживања пољопривредних произвођача и др.

Ништа, наравно, не би било једноставније замислити од увођења прописа по којем би земљиште стицали по основу наслеђа само они који га обрађују у време оставиоцеве смрти, али је мало теже поверовати — и поред све разиграности маште — да би то био пут заустављања процеса уситњавања сеоског поседа, успоравање интензитета преласка становништва са села у град и трајног присуства услова који су кадри да елиминишу разлоге са којих миграција постоји. Нека нам буде допуштено приметити: човек не може остати равнодушан при помисли на тешкоћу која би настала услед виђења и лоцирања проблема на средокрачи стрмине. Тиме је, мислимо, дат одречан одговор на први део раније постављеног питања, тако да се одговор на други део истог показује као сувишан.

2. Једва да било ко у нас каже да му недостаје знања, да у томе оскудева. То је оно што практично и не постоји у нашим главама. Неповољне последице таквог стања ствари није тешко уочити. Анотираћемо само две од њих. Прво, незадовољавајућа квалификациона структура запослених. Можемо се, ако је потребно, подсетити да је неквалификована радна снага могла да додају велики вишак вредности, најбоље би се живело у пражедници. Није, разуме се, то последица само наведеног дремежа, али његов учинак нимало није за потцењивање. Друго, нису малобројни они који мало шта чине да постигну што већу квалификацију, нити, пак, показују спремност да ради тога било шта жртвују од онога што по природи ствари треба жртвовати. Отуда се чини да би у одредбу члана 171. Нацрта устава СР Србије која говори о праву на стицање знања и стручне спреме ваљало на погодан начин инаутурисати обавезу — а ова и право близанци су — на чињење напора у том правцу.

3. Форма у браку превасходно има за циљ да до крајњих граница заштити слободу одлучивања. То је, сумње нема, изузетно значајно. Па ипак и упркос свему, то је само један одсечак, једна од претпоставки које морају бити на окупу да би брак био пуноважан. Другим речима, то

је у основи исто што и непостојање брачности, умоболности и неспособности за расуђивање, сродства итд. И кад погледамо текст става другог члана 168. Нацрта устава СФР Југославије („Брак се пуноважно закључује слободним пристанком лица различитог пола која склапају брак пред надлежним органом”), већ је оформљена замисао: ево брата и сестре (дакле, два лица различитог пола) који су пред надлежним органом међусобно склопили брак. Тај је брак, могло би се помислити, пуноважно закључен, али се исто тако намеће питање: може ли бити веће необичности (да не кажем накарадности)? Одговор не треба наводити, будући да он снагом разума и етике сам по себи извире. Евентуална алегација на Закон о браку овде би била посве неоснована. Ово што је истакнуто није ни једини ни најважнији приговор односном тексту. Отуда је за поштовање само један закључак: цитирани текст ваља у целини брисати. Ово тим више што се у ставу првом истог члана вели да се брак уређује законом.

Др Момчило Курдулија